

GIẢNG DẠY CHỦ NGHĨA MÁC - LÊNIN CHO SINH VIÊN TRONG THỜI ĐẠI CHUYỂN ĐỔI SỐ HIỆN NAY

PHẠM ĐÌNH KHUÊ^(*)

Ngày nhận bài: 17/9/2024 Ngày thẩm định: 22/9/2024 Ngày duyệt đăng: 25/11/2024

Tóm tắt: Trong bối cảnh chuyển đổi số đang diễn ra mạnh mẽ trên toàn thế giới, việc giảng dạy các môn học lý luận chính trị, đặc biệt là chủ nghĩa Mác - Lênin, đứng trước nhiều cơ hội nhưng cũng không ít thách thức. Bài viết phân tích các phương pháp và công cụ số có thể được áp dụng trong giảng dạy chủ nghĩa Mác - Lênin cho sinh viên, đồng thời làm rõ các thách thức trong việc bảo đảm chất lượng giáo dục tư tưởng chính trị. Từ đó, nhấn mạnh đến nhu cầu đổi mới phương pháp giảng dạy, tăng cường tư duy phản biện và bảo vệ chủ nghĩa Mác - Lênin trong thời đại chuyển đổi số hiện nay.

Từ khóa: chủ nghĩa Mác - Lênin; chuyển đổi số; giảng dạy

1 Đặt vấn đề
Hiện nay, chuyển đổi số đã trở thành xu hướng tất yếu của thế giới, ảnh hưởng sâu rộng đến nhiều lĩnh vực, trong đó có giáo dục. Theo Bộ Giáo dục và Đào tạo: “Chuyển đổi số trong giáo dục đã có một bước tiến dài, hướng đến mục tiêu Việt Nam tiên phong và trở thành một trong những quốc gia đi đầu trong chuyển đổi số về giáo dục và đào tạo. Lần đầu tiên, một cơ sở dữ liệu ngành được hình thành...⁽¹⁾. Sự thay đổi này đã góp phần vào việc nâng cao hiệu quả

giảng dạy, đồng thời mở ra nhiều cơ hội cho việc cải tiến phương pháp dạy học các môn khoa học lý luận chính trị, bao gồm chủ nghĩa Mác - Lênin. Tuy nhiên, chuyển đổi số cũng đặt ra nhiều thách thức, đòi hỏi sự thay đổi toàn diện từ phương pháp giảng dạy đến nhận thức của sinh viên và năng lực của giảng viên. Việc giảng dạy các môn khoa học Mác - Lênin (một trong những nội dung quan trọng của hệ thống giáo dục tư tưởng chính trị), một mặt, cần thích ứng với bối cảnh mới; mặt khác, phải bảo đảm truyền tải được những giá trị cốt lõi và sâu sắc của lý luận chính trị. Bài viết phân tích các cơ hội và thách thức đối với việc giảng dạy các môn khoa học Mác - Lênin trong thời đại chuyển đổi số, trên cơ sở đó đề xuất các giải

^(*) TS, Trường Đại học Kiến trúc Hà Nội

pháp khả thi để bảo đảm chất lượng giảng dạy chủ nghĩa Mác - Lênin.

2. Cơ hội và thách thức trong giảng dạy các môn khoa học Mác - Lênin trong thời đại chuyển đổi số

- Về cơ hội

Chuyển đổi số đang mở ra nhiều cơ hội lớn đối với giáo dục, trong đó có việc giảng dạy các môn khoa học Mác - Lênin. Hoạt động ứng dụng các công nghệ tiên tiến vào giảng dạy đang mang lại nhiều lợi ích, cơ hội cho cả giảng viên và sinh viên.

Thứ nhất, cơ hội tăng cường tính linh hoạt và cá nhân hóa quá trình học tập của người học

Chuyển đổi số cho phép giảng viên và sinh viên linh hoạt hơn trong việc lựa chọn thời gian và địa điểm học tập. Sinh viên không còn bị giới hạn bởi lịch học cố định, mà có thể học ở bất cứ đâu, bất kỳ thời điểm nào nhờ các nền tảng học trực tuyến, như Moodle, Zoom, Microsoft Teams, hay Google Classroom. Điều này đặc biệt quan trọng đối với những sinh viên phải làm việc bán thời gian hoặc có lịch trình bận rộn.

Kết quả khảo sát 1.528 sinh viên cho thấy: “Sinh viên nhận định rằng tham gia khóa học trực tuyến sẽ giúp ghi nhớ bài học tốt hơn, chủ động thời gian và có kế hoạch trong việc học, làm bài tập. Đồng thời, người tham gia trả lời đánh giá được việc học trực tuyến sẽ mang lại những thuận lợi khi họ cần tham gia vào nghiên cứu trực tuyến và nhận định học trực tuyến sẽ trở thành phương pháp học phổ biến trong tương lai⁽²⁾.”

Bên cạnh đó, các công nghệ học tập cá nhân hóa, như trí tuệ nhân tạo (AI), giúp theo dõi và phân tích tiến độ học tập của sinh viên, từ đó đề xuất các bài học, tài liệu và bài tập phù hợp với trình độ và nhu cầu riêng của mỗi người. Sinh viên được cung cấp các bài tập bổ trợ để cải thiện kỹ năng hoặc được thử thách với các nội dung khó hơn. Hệ thống cá nhân hóa học

tập này không chỉ giúp tăng hiệu quả tiếp thu kiến thức, mà còn phát triển năng lực cho sinh viên.

Thứ hai, cơ hội tăng cường tính tương tác và sáng tạo trong học tập của sinh viên và hoạt động giảng dạy của giảng viên

Chuyển đổi số cho phép giảng dạy chủ nghĩa Mác - Lênin trở nên sinh động và sáng tạo hơn nhờ các công nghệ hiện đại, như thực tế ảo (VR), thực tế tăng cường (AR), video tương tác và các mô phỏng trực tuyến. Các công cụ này giúp sinh viên trải nghiệm trực quan các sự kiện lịch sử, các khái niệm trừu tượng trong lý thuyết của chủ nghĩa Mác - Lênin, từ đó dễ dàng hiểu sâu hơn về các vấn đề lý luận phức tạp. Công nghệ này tạo điều kiện để giảng viên có thể tạo ra các tình huống thực tế ảo mà sinh viên có thể tham gia trực tiếp, qua đó tăng cường tính tương tác và sự sáng tạo trong quá trình học. “Chuyển đổi số trong giáo dục đã mở ra nhiều cơ hội tăng cường tính tương tác và sáng tạo trong việc giảng dạy và học tập các môn khoa học Mác - Lênin, việc ứng dụng công nghệ số trong giảng dạy Triết học Mác - Lênin đã mang lại hiệu quả tích cực, giúp sinh viên tiếp cận kiến thức một cách sinh động và trực quan hơn⁽³⁾.”

Thêm vào đó, các công cụ học tập trực tuyến, như Google Classroom và Microsoft Teams, còn hỗ trợ các tính năng thảo luận nhóm, trao đổi trực tuyến và chia sẻ tài liệu. Những tính năng này giúp giảng viên chủ động triển khai các hoạt động giảng dạy và sinh viên tham gia tích cực hơn vào quá trình học tập và cải thiện khả năng làm việc nhóm - một kỹ năng quan trọng trong thời đại số.

Thứ ba, cơ hội mở rộng nguồn tài liệu học tập và nghiên cứu của sinh viên và giảng viên

Chuyển đổi số đã mở ra kho tàng tài liệu khổng lồ giúp sinh viên dễ dàng tiếp cận. Thông qua các thư viện số và cơ sở dữ

liệu trực tuyến, sinh viên có thể truy cập vào hàng nghìn tài liệu, nghiên cứu, bài báo học thuật và giáo trình từ các trường đại học hàng đầu trên thế giới. Điều này giúp sinh viên mở rộng tầm nhìn, tiếp cận với những quan điểm đa chiều về các vấn đề lý luận chính trị và có cái nhìn toàn diện hơn về chủ nghĩa Mác - Lênin. Tại Đại học Quốc gia Hà Nội, sinh viên được truy cập vào thư viện số với hơn 100.000 tài liệu về các môn học lý luận chính trị, trong đó có hàng nghìn bài nghiên cứu quốc tế về chủ nghĩa Mác - Lênin. Ngoài ra, việc tham gia vào các khóa học trực tuyến hoặc hội thảo quốc tế cũng trở nên dễ dàng hơn. Sinh viên được nghe các chuyên gia hàng đầu, các nhà khoa học phát biểu trong các diễn đàn học thuật toàn cầu và kết nối với các sinh viên, nhà nghiên cứu khác từ khắp nơi trên thế giới. Bên cạnh đó, giảng viên và sinh viên hoàn toàn có thể sử dụng công nghệ AI để tra cứu, tìm hiểu, lựa chọn thông tin đến môn học lý luận chính trị.

Thứ tư, cơ hội phát triển kỹ năng số và tư duy phản biện của sinh viên

Quá trình học tập trực tuyến giúp sinh viên phát triển các kỹ năng số - một trong những yêu cầu quan trọng của thị trường lao động hiện đại, không chỉ nắm vững kiến thức lý luận, mà còn rèn luyện các kỹ năng mềm, như quản lý thời gian, làm việc nhóm và sử dụng công nghệ thông tin.

Ngoài ra, học tập trực tuyến còn giúp phát triển tư duy phản biện. Các diễn đàn học tập trực tuyến, thảo luận nhóm trên nền tảng số khuyến khích sinh viên trình bày quan điểm cá nhân, phân tích và tranh luận về các vấn đề lý luận chính trị. Sinh viên được khuyến khích đặt câu hỏi, phân tích các vấn đề lý luận dưới nhiều góc nhìn khác nhau, từ đó hình thành khả năng tư duy phản biện và kỹ năng giải quyết vấn đề. Trường Đại học Bách khoa Thành phố Hồ Chí Minh đã thử nghiệm việc sử dụng công nghệ AR trong giảng dạy môn học

Triết học Mác - Lênin và kết quả cho thấy công nghệ thông tin có khả năng chuyển đổi thông tin, kết nối các cơ sở dữ liệu, bảo đảm cho sinh viên truy cập các thông tin cần thiết phục vụ tốt hơn cho nhu cầu học tập⁽⁴⁾.

Thứ năm, cơ hội để tăng cường hợp tác quốc tế trong giảng dạy và nghiên cứu

Chuyển đổi số tạo điều kiện thuận lợi cho các hoạt động hợp tác quốc tế trong giảng dạy và nghiên cứu về chủ nghĩa Mác - Lênin. Nhờ vào các nền tảng học tập trực tuyến, các giảng viên và sinh viên Việt Nam dễ dàng kết nối với các trường đại học, chuyên gia và sinh viên từ khắp nơi trên thế giới. Điều này mở ra nhiều cơ hội học hỏi và nghiên cứu chung giữa các trường đại học, giúp nâng cao chất lượng giảng dạy và cập nhật các xu hướng nghiên cứu mới. Những chương trình hợp tác này không chỉ giúp sinh viên mở rộng tầm nhìn toàn cầu, mà còn góp phần nâng cao chất lượng đào tạo và nghiên cứu.

- Về thách thức

Trong bối cảnh chuyển đổi số diễn ra mạnh mẽ, việc giảng dạy các môn khoa học Mác - Lênin không thể tránh khỏi những khó khăn và thách thức đáng kể. Những thách thức này đến từ sự thay đổi trong nhận thức của sinh viên, khả năng sử dụng công nghệ và cả vấn đề bảo đảm tính minh bạch, công bằng trong đánh giá.

Một là, sự thay đổi trong nhận thức và thái độ của sinh viên

Sinh viên còn thụ động trong việc tiếp cận với các tài liệu, phương pháp học tập trực tuyến dẫn đến hiệu quả học tập trực tuyến các môn lý luận chính trị không cao. Theo khảo sát trong Tạp chí Nghiên cứu khoa học và Phát triển kinh tế, Trường Đại học Tây Đô về hiện trạng học tập các môn lý luận chính trị của sinh viên, có 20% trả lời học các môn lý luận chính trị không có tác động đến kiến thức, kỹ năng để nhận thức các môn học khác. Do không có hứng thú trong học

tập nên một bộ phận sinh viên chưa nêu cao tinh thần tự học, tự nghiên cứu⁽⁵⁾. Điều này cho thấy khoảng cách lớn giữa cách thức giảng dạy và nhu cầu học tập thực tế của sinh viên. Khi các môn học lý luận chính trị không đáp ứng được sự mong đợi về tính ứng dụng, sinh viên sẽ thiếu động lực học tập, từ đó dẫn đến sự suy giảm trong chất lượng giảng dạy và học tập.

Hai là, khả năng tiếp cận, sử dụng công nghệ số của giảng viên và sinh viên

Chuyển đổi số không chỉ đặt ra yêu cầu về phương pháp giảng dạy, mà còn yêu cầu các giảng viên và sinh viên phải nắm vững kỹ năng sử dụng công nghệ thông tin trong giảng dạy và học tập. Tuy nhiên, khả năng tiếp cận, sử dụng công nghệ số của giảng viên và sinh viên đang là một thách thức lớn.

Một nghiên cứu trên báo VnResource Software Solutions & ICT Service đã chỉ rõ: “giáo viên chưa tận dụng được hết các tính năng, ứng dụng của công nghệ để nâng cao chất lượng bài giảng cũng như tài liệu học tập cho học sinh, sinh viên. Vì vậy, các bài giảng vẫn còn nhiều thiếu sót, chưa tăng được tương tác của học viên”⁽⁶⁾. Điều này chủ yếu xuất phát từ việc nhiều giảng viên, đặc biệt là giảng viên lớn tuổi, chưa được đào tạo đầy đủ về kỹ năng công nghệ, cũng như chưa quen thuộc với các nền tảng giảng dạy trực tuyến, như Zoom, Microsoft Teams hoặc Google Classroom.

Về phía sinh viên, mặc dù có khả năng tiếp cận nhanh chóng với các công nghệ số, nhưng không phải tất cả sinh viên đều có đủ điều kiện sử dụng công nghệ. Đặc biệt, sinh viên ở các vùng nông thôn, miền núi thường gặp khó khăn về kết nối internet hoặc không có thiết bị học tập phù hợp. Đơn cử như sinh viên ngành Công tác xã hội, trường Đại học Khoa học, Đại học Huế, 49% sinh viên là người dân tộc thiểu số gặp phải hạn chế và rào cản về điều kiện học tập và khả năng tiếp cận, sử dụng thiết bị, công nghệ⁽⁷⁾.

Ba là, sự thiếu tương tác trong học tập trực tuyến giữa giảng viên và sinh viên

Học trực tuyến đã trở thành xu hướng phổ biến trong bối cảnh đại dịch COVID-19 và quá trình chuyển đổi số. Tuy nhiên, một trong những vấn đề lớn nhất của học trực tuyến là tính tương tác giữa giảng viên và sinh viên, giữa sinh viên với nhau chưa cao. Điều này đặc biệt đáng lo ngại đối với các môn lý luận chính trị, nơi mà sự thảo luận và phản biện đóng vai trò quan trọng trong việc giúp sinh viên hiểu sâu về các khái niệm trừu tượng.

Nghiên cứu của tác giả Nguyễn Thị Lan Anh (đăng trên Tạp chí Giáo dục và Xã hội) cho thấy, có “45% sinh viên gặp khó khăn trong việc tiếp thu kiến thức lý luận chính trị qua hình thức học trực tuyến do thiếu sự tương tác trực tiếp với giảng viên”⁽⁸⁾. Điều này đòi hỏi các giảng viên cần phải tìm cách đổi mới phương pháp giảng dạy trực tuyến, sử dụng các công cụ như diễn đàn thảo luận, các bài tập nhóm trực tuyến và các công cụ hỗ trợ tương tác khác, để bảo đảm sinh viên có thể tham gia tích cực và tiếp thu kiến thức một cách hiệu quả.

Bốn là, khó khăn trong việc bảo đảm tính công bằng và minh bạch trong đánh giá

Một thách thức lớn nữa khi triển khai học trực tuyến là việc kiểm soát và bảo đảm tính minh bạch trong các kỳ thi và đánh giá. Theo nghiên cứu của nhóm phóng viên báo Tuổi trẻ Thủ đô: “Sinh viên trở thành những “đàn chuyên” công nghệ với đủ “ngón nghề hack điểm” trong thi cử. Gian lận “đa nền tảng” là có thật khi sinh viên hoàn toàn có thể trao đổi bài qua facebook, chat zalo, call messenger... hay truy cập tài liệu trên máy tính, thiết bị, tinh vi hơn là nhờ thi hộ, dùng các nền tảng công nghệ cao khác để có thể kết nối và điều khiển 02 máy tính xa nhau”⁽⁹⁾.

Điều này cho thấy các hệ thống kiểm tra, đánh giá trực tuyến hiện tại vẫn còn nhiều hạn chế và cần được cải thiện để bảo đảm tính công bằng và trung thực trong quá trình thi cử.

3. Giải pháp nâng cao chất lượng giảng dạy chủ nghĩa Mác - Lênin trong xu hướng chuyển đổi số hiện nay

Để bảo đảm chất lượng giảng dạy các môn khoa học Mác - Lênin trong bối cảnh chuyển đổi số, cần áp dụng nhiều giải pháp cụ thể, kết hợp giữa đổi mới phương pháp giảng dạy, tăng cường đầu tư công nghệ và nâng cao năng lực của giảng viên và sinh viên. Theo đó, cần thực hiện **một số giải pháp chủ yếu** sau:

Thứ nhất, ứng dụng công nghệ số trong đổi mới phương pháp giảng dạy và học tập

Công nghệ số có thể đóng vai trò quan trọng trong việc cải tiến phương pháp giảng dạy các môn lý luận chính trị, nhưng việc này đòi hỏi phải có sự tích hợp hài hòa giữa công nghệ và nội dung giảng dạy truyền thống. Vì vậy, các trường đại học cần ứng dụng công nghệ số, đồng thời đổi mới phương pháp giảng dạy nhằm thu hút sinh viên tham gia học tập một cách chủ động hơn.

Tăng cường sử dụng các công nghệ tương tác, như thực tế ảo (VR), thực tế tăng cường (AR) để phân tích các khái niệm lý luận phức tạp, giúp cho sinh viên dễ hiểu và hấp dẫn hơn. Sinh viên chủ động tìm hiểu và sử dụng công nghệ VR để tham gia vào các cuộc tranh luận giả lập hoặc mô phỏng những tình huống lịch sử liên quan đến chủ nghĩa Mác - Lênin.

Thứ hai, tăng cường liên hệ giữa lý thuyết và thực tiễn

Trong bối cảnh toàn cầu hóa và chuyển đổi số, tư duy và nhận thức của sinh viên cần được xây dựng dựa trên sự kết nối giữa kiến thức lý luận và các vấn đề thực tế mà họ gặp phải trong cuộc sống và công việc. Vì vậy, một trong những cách hiệu quả nhất để sinh viên thấy được tầm quan trọng của chủ nghĩa Mác - Lênin là kết nối lý thuyết với các vấn đề thực tiễn trong đời sống xã hội. Các giảng viên cần phải linh hoạt trong việc chọn lựa các ví dụ thực tiễn để minh họa cho các nguyên lý của chủ nghĩa Mác - Lênin.

Một ví dụ là việc sử dụng các nghiên cứu tình huống (case study) về các vấn đề kinh tế - xã hội đương đại, như bất bình đẳng thu nhập, thất nghiệp, biến đổi khí hậu hay cuộc chiến thương mại giữa các quốc gia, cần vận dụng lý thuyết của chủ nghĩa Mác - Lênin để phân tích và tìm ra giải pháp.

Thứ ba, cải thiện kỹ năng sử dụng công nghệ thông tin của giảng viên và sinh viên

Để quá trình chuyển đổi số trong giảng dạy các môn khoa học Mác - Lênin đạt hiệu quả, việc nâng cao kỹ năng sử dụng công nghệ thông tin của giảng viên và sinh viên là rất cần thiết. Bộ Giáo dục và Đào tạo cần tổ chức nhiều chương trình tập huấn về ứng dụng công nghệ thông tin cho giảng viên nhằm nâng cao khả năng sử dụng các công cụ học tập trực tuyến và phần mềm hỗ trợ giảng dạy. Tiếp tục ứng dụng khoa học dữ liệu và trí tuệ nhân tạo trong giáo dục và đào tạo.

Ngoài ra, sinh viên cũng cần được trang bị các kỹ năng sử dụng công nghệ thông tin để tham gia học tập trực tuyến một cách hiệu quả. Nhiều nghiên cứu cho thấy, việc triển khai chương trình đào tạo công nghệ số cho sinh viên đã giúp nâng cao năng lực sử dụng các công cụ học tập trực tuyến, đồng thời cải thiện khả năng tự học của sinh viên “Về phía sinh viên: 65% đánh giá kết hợp trình chiếu, giảng viên phân tích, có thảo luận, sinh viên ghi chép, tham gia thực tế và viết bài thu hoạch có hiệu quả”⁽¹⁰⁾.

Thứ tư, tăng cường các công cụ đánh giá trực tuyến để bảo đảm tính minh bạch và công bằng

Một trong những thách thức lớn nhất của học trực tuyến là vấn đề kiểm tra, đánh giá kết quả học tập của sinh viên. Việc bảo đảm tính minh bạch và công bằng trong các kỳ thi trực tuyến là yếu tố quan trọng để duy trì chất lượng đầu ra. Các trường đại học cần triển khai các phần mềm kiểm tra trực tuyến, như ProctorU và ExamSoft, cho phép giám sát sinh viên trong quá trình làm bài kiểm tra thông qua webcam và các công cụ phát hiện gian lận.

4. Kết luận

Chuyển đổi số đã và đang mang lại nhiều thách thức cũng như cơ hội cho việc giảng dạy các môn khoa học Mác - Lênin tại các trường đại học. Để bảo đảm chất lượng giảng dạy trong bối cảnh này, cần có sự đổi mới toàn diện về phương pháp giảng dạy, từ việc sử dụng công nghệ đến việc nâng cao năng lực của giảng viên và sinh viên. Việc giảng dạy chủ nghĩa Mác - Lênin trong bối cảnh chuyển đổi số không chỉ giúp sinh viên tiếp thu kiến thức một cách hiệu quả, mà còn tạo điều kiện để họ phát triển toàn diện, góp phần vào việc xây dựng nền tảng tư tưởng chính trị vững chắc cho thế hệ tương lai của đất nước □

⁽¹⁾ Bộ Giáo dục và Đào tạo, *Thông tin Giáo dục và Đào tạo quý IV/2020*, Cổng thông tin điện tử Bộ Giáo dục và Đào tạo, <https://moet.gov.vn>

⁽²⁾ Đoàn Hải Anh & Nguyễn Thị Thúy Hằng, *Giáo dục trực tuyến tại các trường đại học Việt Nam trong đại dịch COVID-19: Sự sẵn sàng và những khó khăn của sinh viên*, Tạp chí Công thương, số 13/2023, tr.197

⁽³⁾ Đinh Thị Hoa, *Chuyển đổi số - Những vấn đề thực tiễn từ việc giảng dạy học phần Triết học Mác - Lênin tại Đại học Thủ Dầu Một*, Tạp chí Giáo chức Việt Nam, số 204/2024, tr.18

⁽⁴⁾ Nguyễn Thị Bạch Vân, *Về đổi mới nội dung và phương pháp giảng dạy Triết học Mác - Lênin cho sinh viên không chuyên Triết học*, Tạp chí Khoa học Trường Đại học Trà Vinh, số 10, tháng 9/2013, tr.61

⁽⁵⁾ và ⁽¹⁰⁾ Nguyễn Việt Hùng, Nguyễn Thị Thúy Vân & Lê Thị Ngân, *Hiện trạng học tập lý luận chính trị của sinh viên tại Trường Đại học Tây Đô*, Tạp chí Nghiên cứu khoa học và Phát triển kinh tế Trường Đại học Tây Đô, số 06/2019, tr.123 và 124

⁽⁶⁾ VNResource, “*Chuyển đổi số trong giáo dục: Những khó khăn còn tồn đọng*”, <https://blog.vnresource.vn/chuyen-doi-so-trong-giao-duc-nhung-kho-khan-con-ton-dong/>, 2023

⁽⁷⁾ Bùi Quang Dũng, Nguyễn Thị Hoài Phương & Trương Thị Xuân Nhi, *Những khó khăn, rào cản của sinh viên đối với việc học trực tuyến trong bối cảnh dịch bệnh COVID-19*, Cơ sở dữ liệu Khoa học, Đại học Huế. <https://csdlkhoa.hueuni.edu.vn/data>, 2021

⁽⁸⁾ Nguyễn Thị Lan Anh, *Khảo sát về khó khăn của sinh viên trong việc tiếp thu kiến thức lý luận chính trị qua hình thức học trực tuyến*, Tạp chí Giáo dục và Xã hội, ngày 25/11/2021, tr.18

⁽⁹⁾ Tuổi trẻ Thủ đô, *Nhức nhối gian lận ‘đa nền tảng’ trong kỳ thi online*, Báo Tuổi trẻ Thủ đô, <https://tuoitrethudo.vn/nhuc-nhoi-gian-lan-da-nen-tang-trong-ky-thi-online-182379.html>